

Első dolgozatok

HÓVÁRI JÁNOS

Az 1515–17. évi tulcsai török vámnapló

A gazdaságtörténet, különösen a kereskedelem-történet legfontosabb forrásai a vámnaplók. A középkori gazdaságtörténet lényeges megállapításai sok esetben a vámregiszterek adatain nyugszanak. A levantei és itáliai kikötők forgalma; a 16. századi lengyel gabonakivitel nagysága; a felfedezések után Spanyolországba áramló arany mennyisége – egyaránt a vámnaplók-ból kiszűrhető megállapításokon alapul.

Furcsa módon a legtöbb török vámnapló és vámelszámolás töredék eddigi ismereteink szerint – a hódoltság kori Magyarországról maradt ránk; a Buda visszafoglalásakor L. Marsigli olasz hadmérnök által megmentett török levéltár anyagából.¹ Ám a birodalom többi területeiről a 18. század előtti időszakból szinte alig találhatunk ilyen jellegű iratokat. A 15. század végéről Kaffából (Feodoszija),² Akkermanból (Dnyesztrovszkij–Belgorod; Cetatea Albă)³ és Kiliából (Chilia, Kilija);⁴ a 16. század elejéről Tulcsából (Tulcea),⁵ Hirsovából (Hírşova),⁶ Gyurgyevóból (Giurgiu)⁷ és Szendrőből (Smederevo);⁸ a 16. század második feléből a kisázsiai Antáliából; a 17. századból pedig Aleppo kiötőjéből, Alexandrette-ből maradtak fenn ilyen iratok.⁹ A felsorolt vámnaplók a magyarországiak és az alexandrette-i kivételével a történészek előtt alig ismertek, pedig a Fekete Lajos által kiadott 1550–51. és 1571–73. évi budai,¹⁰ valamint a Káldy-Nagy Gyula által feldolgozott 1560–64. évi váci¹¹ és a Levante-kereskedelemre vonatkozó 1626–28. évi alexandrette-i¹² vámnaplók-ból kiderült, hogy ezek az elszámolások különleges forrásértékkel bírnak.

A ránk maradt vámnaplók nagy része – ahogy felsorolásunkból is kitűnik – az al-dunai átkelőhelyekről származik: 1515–17-ből a tulcsai, 1516-ból a hirsovai, 1506 és 1515–17-ből a

¹ G. Flügel: Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften k.–k. Hofbibliothek zu Wien, Wien, 1865, II. 441–476.

² Az 1489-ből származó kaffai vámelszámolás a legrégebbi ránk maradt vámnapló töredék. Istanbul, Başbakanlık Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi No. 5280.

³ Azonos a bizánci és az itáliai forrásokban előforduló Moncastrum vagy Maurocastrummal. Istanbul, Başbakanlık Arşivi, Maliye No. 6.

⁴ Azonos a bizánci és itáliai forrásokból ismert Licostomoval. Uo.

⁵ Isztambul, Başbakanlık Arşivi, Maliye No. 30.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Káldy-Nagy Gyulának, hogy felhívta figyelmemet az al-dunai vámnaplók gazdaságtörténeti jelentőségére. A vámnaplók mikrofilm-másolatát ő készítette el az 1963–64. évi isztambuli levéltári kutatásai során.

⁹ Istanbul, Başbakanlık Arşivi, Maliye No. 102.

¹⁰ Fekete Lajos–Káldy-Nagy Gyula: Budai török számadáskönyvek 1150–1580, Bp., 1962, 5–276, 553–593. pp.

¹¹ Káldy-Nagy Gyula: Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560–1564-ben, Történeti Statisztikai Évkönyv 1965–66, Bp., 1968, 27–97.

¹² Káldy-Nagy Gyula: Adatok a levantei kereskedelem XVII. század eleji történetéhez, Századok 1967, 1–2, 138–147.

gyurgyevói és 1514-ből a szendrői. Mivel ezek a regiszterek megközelítőleg azonos évekből maradtak ránk a Duna torkolatától Szendrőig tartó folyószakasz egy-egy lényeges átkelőhelyéről, egyedülálló forrásai a középkori Dél-Kelet-Európa gazdaságtörténetének.

Részünkről az al-dunai (tulcsai, gyurgyevói, szendrői) vámnaplók filológiai és gazdaságtörténeti feldolgozásába kezdünk, melyek közül először a tulcsaival készültünk el. A továbbiakban az 1515–17. évi tulcsai vámnapló jellemző gazdaságtörténeti adatait szeretnénk ismertetni – kitekintve arra, hogy Tulcsa milyen kereskedelmi utakkal kapcsolódott Lengyelország és a Mediterráneum gazdaságához. Vizsgálódásunkat természetesen nem szűkíthetjük le Tulcsára, hiszen a vámnaplón kívül nincs más jelentősebb középkori forrás a városról, de Dobrudzsáról (Dobrogea) igen, s így a város történetéhez közvetett módon is közelíthetünk.

2.

Tulcsa a Duna torkolatvidékénél, a kiliai és a tulcsai ág szétválásától hét kilométerre, a Duna jobb partján fekszik, Észak-Dobrudzsában. A városnál a Duna tulcsai ága kanyart ír le, a folyómeder összeszűkül, s így kedvező lehetőség nyílik mind a hajózás ellenőrzésére, mind a dunai átkelésre.¹³

Tulcsa 14–15. századi viszonyairól kevés adatunk van. Ez a terület a bolgár állam részekre szakadásakor Ivanko, majd később fia, Dobrotics uralma alá került. A Duna és a Fekete-tenger közötti területet valószínűleg Dobroticsról nevezték el Dobrudzsának.¹⁴ Tulcsát a nikápolyi csata után vették birtokba az oszmán–török seregek. A Bajazid birodalmát szétverő Timur Lenk támadásának hatására (1402) a török uralom meglazult Dobrudzsában.¹⁵ A szultánság megszerzéséért Bajazid fiai között dúló küzdelemben, Mircea cel Bătrîn havasalföldi fejedelem is beavatkozott a trónkövetelő Musza oldalán, és sikerült uralmát a Dunától keletre is kiterjesztenie.¹⁶ Az oszmán birodalom egységét helyreállító I. Mehmed, miután sikeresen legyőzte ellenfeleit, 1417-ben Dobrudzsát is visszafoglalta.¹⁷

Tulcsa nemcsak a Fekete-tenger felől érkező hajóknak volt alkalmas kikötője, hanem az Al-Duna egyik legjelentősebb folyami átkelőhelye is a múltban: a Fekete-tenger északi partvidéke felől itt nyílt a legjobb lehetőség a dunai átkelésre. Az átkelőnek először Izmailnál a kiliai ágon kellett átkelniük, majd a két ág közötti száraz kiemelkedéseken – gründeken¹⁸ – át vivő úton eljutni a tulcsai ághoz, hogy onnét Tulcsába átkelve a jobb partra jussanak.¹⁹

Ezen az úton jöttek a népvándorlás Bizánra törő népei, majd ezen az úton mentek a kereskedők Besszarábián át Lengyelországba – és később ez az út kötötte össze az oszmán birodalmat a vazallusi függésben levő krími kánságnak a Fekete-tengertől északra fekvő területeivel.²⁰

Délről Tulcsánál érte el a Dunát az a kereskedelmi út, amelyet a szakirodalomban „török út”-nak neveztek.²¹ Ez az út kötötte össze Isztambul a birodalom északkeleti területeivel, s itt szállították a Burszából Isztambulba vitt levantei árukat – selymet, gyapotszövetet, fűszert stb. –, és ezen az úton hajtották a foglyokat, lovakat, marhacsordákat és juhnyájakat a Fekete-tenger északi

¹³ W. Kündig–Steiner: *Zur Geographie der Nord-Dobrukscha*, Zürich, 1946, 325. Gr. Antipa, *Wissenschaftliche und wirtschaftliche Probleme des Donaudeltas*, Bukarest, 1915, 88. I. A. *Nazaret-tean*: *Notițe istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tulcea, 1882, 9–11. G. *Lahovari*–C. I. *Brătianu*–G. G. *Tocilescu*: *Marele dicționar geografic al României V*, București, 1902, 656–657.

¹⁴ A. *Decei*: *Dobruca*. *Islam Ansiklopedisi III*. Istanbul, 1945, 633.

¹⁵ *Decei* i. m.

¹⁶ H. I. *Uzunçarşılı*: *Osmanlı tarihi I*, Ankara, 1972, 194.

¹⁷ *Decei* i. m.

¹⁸ *Antipa* i. m. 8–9.

¹⁹ Így írta le útját Tulcsából Izmailba II. Rákóczi Ferenc krími tatárokhoz küldött követe, Pápai Gáspár is. *Binder Pál*: *Utazások a régi Európában*, Bukarest, 1976, 157.

²⁰ A. *Dziubiński*: *Drogi handlowe polsko-tureckie w XVI stuleciu*, *Przegląd Historyczny* 1965, 2, 234.

²¹ I. *Nistor*: *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Czernowitz, 1912, 22.

partvidékéről.²² Az 1568-ban Isztambulban járt Taranowsky lengyel követ és Lengyelországi Simeon örmény kereskedő utinaplójából tudjuk, mely területeken haladt át a „török út”.²³

Taranowsky Tulcsába hajón érkezett Kiliából, innét a Tulcsától 40 kilométerre délre eső Babadagh-on, majd Hudaverdin és Alakapin keresztül jutott el Kücsükpazardzsikba (Tolbuhin).²⁴

Lengyelországi Simeon 1608. évi utinaplójában így írja le a további utat: „Pazardzsikból két nap alatt Pravadiiba (Pravadiye – Pravadi) érkezünk . . . Pravadiból Jengiköj-be (Yengiköy) menvén Csenge-ben (Čenge) éjszakáztunk . . .”²⁵

Másnap reggel megkezdjük az átkelést a Balkánon . . . a nehézségek miatt csak három nap alatt tudunk Ajtoszba (Ajtos – Aydos) érni. A Deliormant elhagyva Kirkkiliszébe (Kirkkilise) érkezünk. Kirkkiliszéből elindulva . . . Isztambulba a mindenki által vágyott dicsőséges fővárosba érkezünk.”²⁶

Az előbbi út a Fekete-tenger partján haladt, de Ajtoszból egy másik útvonalon, Karinabad (Karnobat) – Yanbolu (Jambol) – Edirnen keresztül is el lehetett jutni a „dicsőséges fővárosba”.²⁷

Tulcsa Izmailon keresztül Moldvával és Lengyelországgal, Kilián keresztül pedig Akkermannel és a krími genovai kolóniákkal volt összeköttetésben.²⁸

A Fekete-tenger és a Duna torkolatvidéke a törökök megjelenése előtt a genovaiak gazdasági és politikai befolyása alá tartozott, amelyet a város a latin császárság megdöntése óta fokozatosan alakított ki.²⁹ A Boszporusz török kézre kerülése után a törökök még átengedték a genovai hajókat, sőt Konstantinápoly elfoglalása után még meg is erősítették a perai kolónia jogait.

„Ha genovai kereskedők a tenger vagy a szárazföld felől kereskednek, jönnek vagy mennek, a vámot szokás szerint fizessék; őket senki ne háborgassa, és megparancsolom, hogy házaikra szolgálatot ne rójanak, és megparancsolom, hogy a fiaikat janicsárrá ne tegyék, és egy hitetlent se tegyenek beleegyezése nélkül mohamedánná . . .”³⁰ A genovaiak és törökök közötti viszony megomlása az oszmánok fekete-tengeri hódításainak következménye. A törökök nemcsak azokat a városokat foglalták el, ahol a genovaiak lerakatai voltak – Trapezunt, Szinope, Amaszra –, hanem 1475-ben a genovai konzul irányítása alatt álló krími kolóniákat, Kaffát, és Szudakot is.³¹ 1484-ben került a törökök kezére a Moldvához tartozó két híres genovai kolónia: Kilia és Akkerman.³²

²² H. Inalcik: L'Empire Ottoman. Actes du premier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes III, Sofia, 1969, 87.

²³ Tardy Lajos–Vásáry István: Andrzej Taranowskis Bericht über seine Gesandtschaftsreise in der Tartarei 1569, Acta Orientalia 1974, 2, 213–52. H. Andreasyan Polonyai Simeonun seyhatnamesi 1608–19, Istanbul, 1964, 206.

²⁴ Tardy–Vásáry i. m. 226.

²⁵ Čenge vagy Čengel. C. J. Jireček: Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, Prag, 1877, 147.

²⁶ Andreasyan i. m. 2–3. Taranowsky az utazásáról szóló tudósításában a következő helyneveket jegyezte fel: Tulza (Tulcsa) – Baby (Babadagh) – Harowedj (Hudaverdi) – Bazarzigk (Tolbuchin) – Cziengi (Cenge) – Nader (Nadir mahle) – Haydoss (Ajtosz) – Kerckliss (Kirkkilise). Tardy–Vásáry i. m. 226–27, 247–48.

²⁷ Mustafa ben Abdalla, Hadschi Chalfa, Rumeli und Bosna, übersetzt Joseph von Hammer, Wien, 1812, 26.

²⁸ Dziubiński i. m.

²⁹ W. Heyd: Geschichte des Levantehandels im Mittelalter I–II, Stuttgart, 1879, II, 158–216, 365–406. N. Iorga: Studii istorice asupra Chiliei și Cetatii Albe, Bucuresti, 1889, 23–29. S. Pascu: Colocviul romano-italian „Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII–XIV”, Bucuresti, 1977, 171.

³⁰ Uzunčarsili i. m. 466.

³¹ Heyd i. m. II, 402–406. Uzunčarsili i. m. 128.

³² Iorga i. m. 109–138. Uzunčarsili i. m. 182. N. Beldiceanu: La conquête des citées marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayazid II, Südost-Forschungen 1964, 36–90. S. Papacosteia: Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane in: Pascu i. m. 138–153.

Az eddigi kutatások már rávilágítottak arra a tényre, hogy milyen nagy jelentősége volt Kelet-Európa levantei árukkal való ellátásában a fekete-tengeri genovai telepeknek.³³ Később fokozatosan elvesztették korábbi jelentőségüket, a történetírás sokáig ennek egyedüli okát a török hódításban vélte megtalálni.³⁴ Igaz, hogy a törökök a meghódított Kaffa genovai származású lakóit rabszolgának adták el, de hamarosan garantálták a genovaiaknak a kereskedelem biztonságát, mint ahogy később a velenceieknek, franciáknak és az angoloknak is.³⁵

Ha nemcsak a fekete-tengeri genovai kolóniák sorsát nézzük, hanem betekintünk az anyaváros történetébe is, világosan kiderül, hogy a genovai kereskedők a Levante-kereskedelmen kívül a földrajzi felfedezésekben és a belőlük adódó új lehetőségekben is érdekelték voltak.³⁶ A genovaiak már a 15. század folyamán bekapcsolódtak a Németalföld és Anglia felé vezető atlanti-óceáni kereskedelembé.³⁷ A portugálok és a katalánok kezdetben a genovaiak által hozott levantei árukkal kereskedtek. A portugál felfedezőket sok esetben a genovaiak pénzelték, így nem csoda, hogy az eredmények is fontosak voltak a liguriai köztársaság lakóinak. A város kereskedelmének fő iránya a 15–16. század fordulóján a Földközi-tenger keleti medencéjéből fokozatosan nyugatra és az óceánra tevődött át.³⁸

Mindezek ellenére a levantei áruk kereskedelme Kelet-Európában még a 16. század első évtizedében is virágzott, mint ahogyan Pach Zsigmond Pál a brassói és a szepesi huszadnaplók vizsgálatával bizonyította.³⁹ Felmerül a kérdés, hogy kik vették át a genovaiak szerepét? Bizonyos adatok azt mutatják, hogy az oszmán birodalom a Földközi-tenger keleti medencéje és Dél-Kelet-Európa között integráló szerepet töltött be.⁴⁰ Így a levantei áruk kereskedelme Kelet-Európában és Kisázsiaiában fokozatosan a törökök kezébe került. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az általunk vizsgált időszakban a tulcsai vámnaplóba bejegyzett 42 kereskedő mind török, helyesebben jellegzetesen mohamedán nevű.

³³ Pach Zsigmond Pál: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában, Századok 1975, 1, 3–31. Uő.: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala a 15–16. század fordulóján, Századok 1978, 6, 1005–1038.

³⁴ Heyd i. m. II. 533–540. Lybyer 1915-ben cáfolta Heyd ezen megállapításait. A. H. Lybyer: The Ottoman Turks and the Routes of Oriental Trade, The English Historical Review 1915, 581–583. vö. Pach Zsigmond Pál, Századok 1975 i. m. 24.

³⁵ Konstantinápoly elfoglalása után, mint említettük, a törökök biztosították a genovaiaknak a kereskedelem biztonságát. A fekete-tengeri kolóniák elfoglalásával megromlott a genovai–török viszony. A kaffai genovaiak rabszolgaságba vetéséről és Isztambulba való áttelepítéséről. *Uzunçarşılı* i. m. II. 128. De a viszonyok megjavulását és rendezését jelzi, hogy nem sokkal ezután Frenk Iszkender „magát a padisah szolgájának nevező” kereskedő 10–15 más muzulmánál Genovában telepedett le, és ott szövetkereskedelemmel foglalkozott. *S. Turan*: Venedikite Türk ticaret merkezi (Fondaco dei Turchi), Belleten 1968, 251. A velencei–török háborúkat lezáró 1479. és 1502. évi békék biztosították az oszmán birodalom alattvalóival folytatott kereskedelem biztonságát. i. m. 247–283. A francia kereskedők jogait az 1535. évi szerződés szavatolta. *Uzunçarşılı* i. m. II. 502–510. Az angoloknak csak 1583-tól voltak konzuli kapcsolataik a török Portával, és 1601 után különféle kereskedelmi kiváltságokkal rendelkeztek. A. L. Horniker: Anglo–French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612. The Journal of Modern History 1946, 289, 300–302.

³⁶ Robert-Henri Bautier: Les grands problèmes politiques et économiques de la Méditerranée médiévale, Revue Historique 1965, juillet-septembre 1–28.

³⁷ Bautier i. m.

³⁸ Pach Zsigmond Pál: Európa a XVI–XVII. században, Történelmi Szemle 1979, 2, 297–99. Ch. Verlinden: From the Mediterranean to the Atlantic. Aspects of an Economic Shift, The Journal of European Economic History, 1972, 3, 625–646.

³⁹ Pach Zsigmond Pál, Századok 1975 i. m. 30–31. uő. Századok 1978 i. m. 1005–1038.

⁴⁰ Inalcik i. m. 87.

3.

A tulcsai vámnapló az 1515. október 1-től 1518. augusztus 1-ig tartó időszak vám- és átkelési illeték bevételeit tartalmazza.⁴¹ A vámszedőhelyekről beküldött elszámolásokat utólag a levéltári rendezés során kötötték be. Így az azonos vámhelyekről származó iratok a kötetben nem mindig kerültek egymás mellé. A Tulcsára vonatkozó elszámolásokat is a kötet különböző helyeiről kellett előkeresnünk. Az 1516-os év anyagából hiányzik a február 15-től április 22-ig tartó időszak elszámolása.

A vámnapló történeti forrásértékét az határozza meg, hogy az egyes tételek elszámolásakor mi minden került bejegyzésre. Az elvámolt árukra vonatkozóan a tulcsai vámhely irnokai a következő adatokat jegyezték fel:

- az elszámolás napját,
- a kereskedő nevét,⁴²
- az általa hozott áru értékét,
- tételiesen felsorolva annak mennyiségét és akcse értékét,
- minden egyes kereskedő árujának összértékét, az utána fizetett vám összegét.

A bevételeket minden hónap végén külön is összegezték. A vámnapló végén feljegyezték a kiadásokat, az eminek,⁴³ az ámilnak⁴⁴ és az irnoknak⁴⁵ kifizetett járandóság havonkénti összegét, majd felsorolták, hogy a beszedett jövedelmeket – a kincstár utasítása szerint – kivel és hova küldték. A tulcsai vám bevételeit rendszerint az „akkermani vár védői”-nek adták át, az oszmán pénztári gyakorlatnak megfelelően háromhavonként.⁴⁶

A tulcsai vámnapló a budaihoz és vácihoz hasonlóan nemcsak értékvámbevételeket tartalmaz.⁴⁷ A tulcsai átkelőhely jövedelme a kereskedők áruai után szedett vámokból (gümrük)⁴⁸ és az emberek és állatok utáni átkelési illetékekből származott (reszim),⁴⁹ amely szintén egyfajta vám lefizetését jelentette. A kora középkori nyugat-európai és Magyarországon ismert útvámmal lehetne azonosítani.⁵⁰ (A továbbiakban következetesen meghagyjuk az illeték elnevezést, hogy érzékeltessük: nem értékvám – gümrük – van dolgunk.) A vám és illeték bevételek árufajták szerint a következőképpen csoportosíthatók:

⁴¹ A török vámnaplók sok esetben nemcsak vámbevételeket tartalmaznak, hanem egyéb, a kikötőhöz tartozó jövedelmeket is, mint ahogyan kiderült ez a budai és a váci vámnaplóból. *Fekete-Káldy-Nagy* i. m. 5–276. *Káldy-Nagy Gyula*: Statisztikai adatok i. m. 27–97.

⁴² A budai és a váci vámnaplóban a kereskedő neve mellé bejegyezték azt is, hogy honnét érkezett, vagy milyen nemzetiségű. A tulcsaiba viszont egy-két esettől eltekintve a neveken kívül mást a kereskedőről nem írtak be.

⁴³ Az emin volt, a vezetője annak a nagyobb pénzügyi egységnek (mukata'-nak), amihez a vámszedőhely tartozott. *Fekete Lajos*: Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung, Bp., 1955, 86.

⁴⁴ Az ámil volt a vámhely pénzbeszedője. i. m. 86.

⁴⁵ Az irnok (kátib) készítette el azokat a feljegyzéseket, amelyből a vámnapló készült. *Fekete* i. m. 86.

⁴⁶ A tulcsai ámil 1516. augusztus 13-án a hirsovai kádi előtt hat mohamedán hónap jövedelmét – 11 746 akcse – adta át az akkermani vár védőinek. Istanbul, *Başbakanlık Arşivi*, Maliye No. 30. 288.

⁴⁷ Ld. 41. sz. jegyzet.

⁴⁸ A török nyelvben görög közvetítéssel átvett latin eredetű szó. A commercium latin szó kommerkion alakban honosodott meg a bizánci birodalomban, s a kikötőkben kirakott idegen áruk után szedett 2–3%-os vámot jelentette. Gümrük alakban került át a török nyelvbe. *H. Antoniadis-Bibicou*: Recherches sur les douanes à Byzance, Paris, 1963, 104. *Th. Zenker*: Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch, Leipzig, 1866, 761.

⁴⁹ A reszim arab eredetű szó, jelentése: illeték. *Zenker* i. m. 463.

⁵⁰ *Domanovszky Sándor*: A harmincadvám eredete, Gazdaság és társadalom a középkorban. Válogatta, sajtó alá rendezte Glatz Ferenc, Bp., 1979, 68.

Vámbevételek:

- a) ruházati- és bőrárak után,
- b) fémek, szatócs és egyéb árak után,
- c) élelmiszerek és bor után szedett vám.

Illetékbevételek:

- a) rabok dunai átkelése után,
- b) élőállatok után,
- c) a kikötőben kikötő hajók után.

4.

A továbbiakban megvizsgáljuk, milyen árak milyen mennyiségben honnan érkeztek Tulcsába. Az egyes áruajták között a legnagyobb tételben a keleti eredetű ruházati cikkek szerepelnek. A 14–15. század folyamán – vagy talán még korábban, egész Kelet-Európa öltözködése orientális színezetet nyert. Ennek a legnagyobb bizonyítéka, hogy közös szókincs a népek nyelvében a bogaszia, csuha, fosztan, asztar, dolmány, köpönyeg, kaftán, csizma, papucs.⁵¹

E különféle, a Tulcsába hozott ruházati cikkek mennyiségét és azoknak elvámolás szempontjából akcsében megadott értékét az alábbi táblázatban tüntettük fel:

Az áru neve	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
<i>vászon (kirpasz)</i>	23.000 15 bála 50 db	7.890 3 bála 77 vég ^{5 3}	10.940 5 bála ^{5 2} 780 db
<i>bogaszia (bogaszzi)</i>	3.600 124 db	20.125 489 db 2 köteg ^{5 4}	7.230 405 db
<i>aba posztó (aba)</i>	11.850 370 db	6.500 195 db 1 köteg	5.760 192 db
<i>posztó (csuka)</i>	2.600 130 db	8.550 80 db 10 vég ^{5 5}	6.200 135 db 3 vég
<i>gyapjútakaró (velsze)</i>	1.800 150 db	8.400 568 db	2.800 231 db
<i>tafota (tafta)</i>	3.900 240	7.140 185 db 11 köteg 1 vég	2.570 102 db

⁵¹ *Kakuk Zsuzsa*: Cultural words from the turkish occupation of Hungary, *Studia Turco-Hungarica* IV. 1978, 16–66.

⁵² A vámnapló bejegyzett taj szó jelentése: bála. *Zenker* i. m. 250.

⁵³ A vámnaplóba bejegyzett top szó jelentése: vég. *Zenker* i. m. 504.

⁵⁴ A vámnaplóba bejegyzett deszte szó jelentése: köteg. *Zenker* i. m. 428.

⁵⁵ Id. 52. sz. jegyzet.

tábla folytatása

Az áru neve	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
<i>saru (basmak)</i>	3.000 250 pár	4.220 295 pár	1.300 100 pár
<i>nemez (nemez)</i>	2.600 60 db	1.730 10 db	7.550 80 db
<i>csizma (csizme)</i>	4.900 145 pár	4.000 157 pár 1 köteg	2.110 82 pár
<i>bélés (asztar)</i>	6.480 294 db	2.830 195 db 1 köteg	1.200 192 db
<i>selyem (ipek)</i>	1.000 10 ludra ^{5 6}	3.600 36 ludra	1.200 12 ludra
<i>kaftán (kaftan)</i>	–	5.800 52 db 2 köteg	2.900 23 db
<i>prém (puszt)</i>	–	3.580 280 db	1.540 285 db
<i>szattyán (szahtján)</i>	500 50 db	1.000 110 db	2.450 50 db
<i>prémsapka (pajbörek)</i>	2.510 21 db	750 3 db	500 2 db
<i>kurta köpeny (kebe)</i>	–	1.800 160 db 2 köteg	1.900 150 db
<i>ing (gömlek)</i>	–	2.250 62 db 9 köteg	850 –
<i>szőnyeg (hali)</i>	3.000 30 db	–	–
<i>bunda (kürk)</i>	1.100 50 db	1.700 42 db	–
<i>kamoka (kemha)</i>	–	2.350 1 db 3 vég	–
<i>kézi kendő (makrama)</i>	–	1.400 18 db 15 köteg	70 5 db

^{5 6} Egy ludra az 0,564 kg. *W. Hinz: Islamische Masse und Gewichte, Leiden, 1955, 15.*

tábla folytatása

Az áru neve	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
<i>cérna (iplik)</i>	640 320 tekercs ^{5 7}	800 330 tekercs	—
<i>nadrág (csaksir)</i>	—	750 12 pár 3 köteg	560 30 pár
<i>takaró (jorgan)</i>	—	1200 23 db	—
<i>félíg kikészített marhabőr (gön)</i>	—	850 2 köteg	130
<i>zsebkendő (deszmal)</i>	—	950 30 köteg	—
<i>nadrág (don)</i>	—	880 50 db 5 köteg	—
<i>női kendő (jaszmak)</i>	—	—	600
<i>durva gyapjúposztó (csulha)</i>	—	280 20 db 1 köteg	300 60 db
<i>bőr öv (kusak)</i>	—	—	570 9 db 3 köteg
<i>selyemfátyol (burundzsuk)</i>	—	200 17 db	360 5 db
<i>fonal (riste)</i>	—	470 24 vakijje ^{5 8}	—
<i>női csizma (icsedik)</i>	—	400 25 pár	—
<i>selyemfonal (ibrisim)</i>	—	240 2 ludra	100 1 ludra
<i>csíkos vászon (aladzsa)</i>	—	300 10 db	—
<i>papucs (papucs)</i>	—	—	250 30 pár 2 köteg
<i>turbán (dülbend)</i>	—	20 2 db	—

^{5 7} A vámnaplóba bejegyzett tura szó jelentése: tekercs. *Fekete–Káldy–Nagy* i. m. 557.^{5 8} Egy vakijje vagy más néven okka 1,2828 kg. *Hinz* i. m. 24.

A ruházati cikkek között a legnagyobb tételben a vászon szerepel. Az 1515. év őszén 15 bála és 50 darab vászont szállítottak, összesen 23 000 akcse értékben. Az 1517. évi vászonszállítás pedig 5 bála és 780 darabot tett ki. A kereskedők kétféle vásznot hoztak, úgymint lenvásznot (kirpasz) és pamutvásznot (bogaszia).⁵⁹ A pamutvászonból egy bála ára 1500 akcse, egy darabé pedig 35 akcse volt. A lenvászon drágább; ára a pamutvászonénak több mint kétszerese, 70 akcse volt.

Bogaszianak egy fajta festett gyapotszövetet neveztek,⁶⁰ ebből 1516-ban összesen 20 125 akcse értékben, 489 darab és két köteg⁶¹ került elvámolásra. A szövetfajtákat aszerint különböztették meg, hogy dupla szálból (csifte) vagy szimpla szálból (jekta) szőtték-e.⁶² A dupla szálból szőtt bogaszianak az ára 25 akcse, a fehér bogasziaé pedig 50 akcse.

Az aba az a durva posztó, amelyből a nadrágot, kabátot, köpönyeget és dolmányt készítették.⁶³ A vám naplóban megkülönböztethetünk festett abát, hímzett abát, fehér abát és tarka abát. Abából 1515-ben 370 darabot, 1516-ban 205 darabot és 1517-ben pedig 192 darabot jegyeztek be a tulcsai vámnaplóba. A fehér aba darabjának az ára 30 akcse, a hímzetté pedig 60 akcse, vagy még ennél is több volt.

A posztófajták közül a leggyakrabban a szaloniki posztó fordult elő. Az arabok hiszpaniai kiűzése után, az üldözések elől elmenekült zsidók, a posztógyártás és selyemszövés legjelentősebb balkáni központjává tették Szalonikit.⁶⁴ Raguzai kereskedők szállították a szaloniki posztót az egész Balkánon, sőt még a Duna torkolatvidékére is.⁶⁵ A raguzaiak által oly gyakran felkeresett balkáni városokban: Edirnében, Filibében (Plovdiv), Üszkübben (Szkopje) és Boszna-Szarajban (Szarajevo) vásárolták a török kereskedők a raguzaiaktól a nyugat-európai és szaloniki szöveteket és posztókat.⁶⁶ Tulcsában 1516-ban csak nyolc véget hoztak török kereskedők ebből a posztófajtából, melynek ára végenként 800 akcse volt. 1516. október 12-én Tulcsába érkezett Hadzsi Musztafa áruiról készült bejegyzésben szerepelt a szaloniki posztón kívül egy-egy vég angol és francia posztó is. Az angol posztó „csuka-i londra” 2600 akcséba, a francia posztó „csuka-i farandzsa” 1600 akcséba került végenként. Darabszámra jegyezték be a vámnaplóba a szintén török kereskedők által hozott, Isztambulban készült „isztambuli-posztó”-t. Egy darab ára tíz akcse, vagy ennél valamivel kevesebb volt. Mivel a szaloniki posztó is előfordult darabonként beírva (egy darab 20 akcséba került), tudjuk, hogy az kétszer olyan drága volt, mint az isztambuli.

Szaloniki volt a gyártási központja azoknak a csergeszerű vastag gyapjútakaróknak is, amelyeket a vámnaplóba „velsz” vagy „velencse” néven jegyeztek be, és 1516-ban ebből 568 darabot hoztak Tulcsába.⁶⁷ Egy velencsének az ára 12 akcse.

A selyemből készült anyagok közül leggyakrabban a tafota került elvámolásra. 1515-ben 240 darabot, 1516-ban 158 darabot és 11 köteget. 1517-ben pedig 112 darabot vettek számba. A selyem alapanyagú áruk nagy része Burszából érkezett. Ismeretes, hogy Bursa volt a selyemipar legnagyobb központja az oszmán birodalomban: a várost a burszai kádi feljegyzései szerint – gyakran keresték fel az itáliaiakon kívül lengyel és orosz kereskedők is a 16. század elején.⁶⁸

A selyemszövetek ára szintén minőségük szerint változott. A szimpla szálból szőtt tafotának az ára darabonként 20 akcse, míg a dupla szálból szőttének 24 akcse volt. A vámnaplóba bejegyzett tarka és női tafotának az ára 20 akcse, az aranyos tafotának az ára pedig 50 akcse.

⁵⁹ Azaz gyapotból készült vászon.

⁶⁰ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESZ) Bp. 1967, I, 256.

⁶¹ Az árak alapján sikerült megállapítanunk, hogy egy köteg az 10 db bogasziaiból állt.

⁶² *F. Dalsar*: Bursa ipekçilik, Istanbul, 1960, 28–30.

⁶³ Magyar Néprajzi Lexikon, szerk. Ortutay Gyula, Bp., 1977, I, 17.

⁶⁴ *H. Inalcik*: Capital in the Ottoman Empire, The Journal of Economic History 1969, 129.

⁶⁵ *F. W. Carter*: Dubrovnik (Ragusa) A Classic City-state, London, 1972, 373–374.

⁶⁶ Ld. A raguzai kereskedőknek a kifizetett vámok után kiadott török vámcédulákat. *G. Elezovic*: Turski Spomenici I–II, Beograd, 1952, I, 615.

⁶⁷ A budai vámnaplóban velence alakban fordult elő. *Fekete–Káldy–Nagy* i. m. 574.

⁶⁸ *H. Inalcik*: Bursa and the Commerce of the Levant, Journal of the Economic and Social History of the Orient 1960, 131–147.

A selyemszövetek közül a legdrágább a kamoka. Egy vég fekete kamokának az ára 550 akcse, de 600 akcse áron is jegyeztek be kamokát a tulcsai vámnaplóba.

Selyemfonalból 1515-ben 30 ludra, 1516-ban 36 ludra és 1517-ben 12 ludra került elvámolásra. Egy ludra (0,564 kg) selyemfonal ára 110 akcse.

Az egyik legjellegzetesebb török ruhafajtából, a kaftánkabátból 1516-ban 73 darabot jegyeztek be a vámnaplóba. A tafotából készült kaftánnak az ára 400 akcse, az úgynevezett női kaftán ára pedig 250 akcse, míg a posztó kaftán ára 50 akcse volt. Az írnök 30 darab csíkos kaftánféleséget is bejegyeztet a vámnapló vonatkozó tételei közé. Egy csíkos kaftánféleség (így) 20–30 akcséba került.

A kebének – kurta köpönyeg – az ára 10 akcse volt. Ebből 1516-ban 180 darabot, 1517-ben pedig 150 darabot vittek át a tulcsai vámon.

Gyakran előfordultak az áruk között a különféle anyagokból készült nadrágok: szaloniki nadrág, posztó nadrág, aba nadrág, pamut nadrág. A legdrágább a posztónadrág volt, amelyből egy darab 30 akcséba került. A nadrágok között a legolcsóbb a nyolc akcse értékű pamutnadrág volt.

Kétféle inget különböztettek meg a vámosok, úgymint a pamut- és a lenvászon-inget. A ritkán előforduló lenből készült ing ára 30 akcse, míg a pamutingé 12–15 akcse volt darabonként. Kétféle elnevezésű kézikendőt – makrama és desztmal – jegyeztek be a vámnaplóba. Egy makrama ára 10 akcse, egy desztmálé pedig 5 akcse volt.

Szőnyeg háromszor szerepel a vámnaplóban. Kétszer öt-öt darabot és egyszer húszat hoztak Tulcsába. Az ár mindegyik alkalommal 110 és 100 akcse között volt darabonként.

Női kendőt (jaszmak) egyszer vámoztak meg a vizsgált időszakban. Ezt a kendőt csak mohamedán nőknek szállíthatták, ugyanis ők fedték ezzel a fejüket és takarták el arcukat.⁶⁹

Gyapottal és gyapjúval tömött takaró volt a „jorgán”, amelyből 1516-ban 23 darabot hoztak Tulcsába. A „csulha” az a vastag és durva gyapjúsövet volt, amelyből például a dervisek ruhája is készült. Egy-egy darab csulhának az ára 5–8 és 10 akcse között változott.

Ismeretes, hogy a török népeknél a rangot és a tekintélyt a ruházkozásban, különösen a fejfedő viselésében igyekeztek kifejezésre juttatni: egy turbán 100 akcséba került, de hoztak elvámolásra olyan tatár prémsapkákat is, amelyeknek darabja 250 akcsét ért.

Egy rókaprém ára 10–14 akcse s egy macskaprém ára 7 akcse volt. 1516-ban egy rókaprém bundának az ára 80 akcse, s a macskapréméből készülté 35 akcse volt.

A szattyán – festett puha kecskebőr – darabja 20–25 akcséba került. A kikészített juhbőr ára 5–7 akcse, a kikészített marhabőré pedig 20–30 akcse volt. 1516-ban juhbőrből és kecskebőrből is egyaránt 110 darabot, a marhabőrből pedig 20 darabot jegyeztek be a vámnaplóba.

A csizma ára átlagban 20–25 akcse és egy sarué 10–15 akcse volt. Az „icsedik”, amelyre a sarut húzták,⁷⁰ két alkalommal szerepel az áruk között. Egy icsediknek az ára 15 és 20 akcse között mozgott.

Élelmiszereket és bort az alábbi vámértékben és mennyiségben szállítottak át a tulcsai vámon:

Az áru neve	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
<i>gabona (tereke)</i>	4.133 134 kile ⁷¹	22.300 743 kile	800 27 kile
<i>búza (gendom)</i>	317 12 kile	–	20.100 670 kile
<i>liszt (ared)</i>	260 –	200 –	1.734 1 müdd ⁷² 2 kile

⁶⁹ Tardy Lajos: Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról, Bp., 1977, 89.

⁷⁰ Uo. 379.

⁷¹ Egy kile 25,656 kg. Hinz i. m. 27.

⁷² Egy müdd 20 kile. uo. 46.

tábla folytatása

Az áru neve	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
<i>bor (hamr)</i>	– 5 hordó	2.050 –	–
<i>cukor (seker)</i>	–	225 8 vakijje ^{7 3}	–
<i>füge (indzsir)</i>	–	2.000 500 füzér	–
<i>füge és mazsola (indzsir és üzüm)</i>	2.500 25 kantár ^{7 4}	–	–
<i>rizs (pirincs)</i>	–	1.600 60 kile	1.750 72 kile
<i>gyümölcs (mejva)</i>	–	400	–
<i>gránátalma (nar)</i>	–	–	200
<i>dió (dzseviz)</i>	30	–	–
<i>sajt (pejnir)</i>	– 1 tömlő ^{7 5}	– 10 tömlő	–
<i>hal (mahi)</i>	–	–	9 akcse vám

Ebben az árucsoportban táblázatunk szerint a legnagyobb tétel a gabona, pedig a Brailából és Galahtól szállított gabonának az útja nem Tulcsán keresztül vezetett. Az akcsekazankliki kádi egyik 1520. évi jelentéséből tudjuk, hogy a trapezunti, szinopei és isztambuli hajók azért jöttek Brailába és Macsinba (Măcin), hogy ott gabonát vásároljanak. A gabona után a vámot Macsinban és Iszakcsiban (Isaccea) fizették.^{7 6} Tulcsában csak az ott kirakott gabona után szedtek vámot, amelyet szekereken szállítottak tovább.^{7 7}

1516-ban háromszor fordult elő gabona nagyobb tételben: szeptemberben 10 000 akcse értékben, ami 8330 kg gabonának feleltethet meg; novemberben pedig két ízben összesen 4861 kg gabonát szállítottak. Ezek a tételek adták az 1516. évi gabona vámbevételek zömét.

Lisztből 1517. márciusában egy Karamanli nevű kereskedő szállított nagyobb tételt, 5 mázsát. A beszedett vám alapján egy mázsza liszt ára 320 akcse.

1515-ben ősszel a bor után 20–20 akcse vámot szedtek hordónként. Télen és kora tavasszal azonban nem a mennyisége, hanem értéke után rótták ki a vámot.

Rizs kétszer fordult elő, de mind a kétszer nagy tételben: egyszer 15 és egyszer 18 mázsát szállítottak. A rizs ára meglehetősen nagy ingadozást mutat. 1516 februárban egy kile rizs (kb. 25 kg) ára 27 akcse, 1517 júniusában pedig 20 akcse volt.

^{7 3} Ld. 58. sz. jegyzet.

^{7 4} Egy kantár 56,4 kg. *Hinz* i. m. 27. *Pach Zsigmond Pál*, Századok 1978, i. m. 1017–18.

^{7 5} A tulum jelentése: tömlő. *Fekete–Káldy–Nagy* i. m. 557.

^{7 6} *I. Beldiceanu–Steinherr–N. Bekiceanu*: Acte du règne de Selim I, Südost-Forschungen 1964, 106–108, 114–15.

^{7 7} Ám ez a szállítás a rossz utak miatt rendkívül körülményes lehetett. *Nistor* i. m. 24.

A gyümölcsök közül a szállított füge és a mazsola jelentett nagyobb vámtételt. Együttesen szállított füge és mazsola egy kantárjának (56.4 kg) az ára 100 akcse, 1 füzér fügeének az ára 4 akcse.

Az alábbi táblázaton a fém, fémáruk, szatócs és egyéb áruk akcsében megadott vámtértékét és az áruk mennyiségét tüntettük fel:

Az áru neve	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
szatócsáru (hurdevát)	–	2.867	3.233
üveg eszköz (dzsam alat)	–	–	5.140
patkó és szög (nal ve mih)	–	800	350 50 db
ón (kalaj)	–	450 11 vakijje ^{7 8}	–
mész (kirecs)	–	–	6 akcse vám
fonal és festék (tel ve boja)	–	270	–
vasedény (szacs)	–	300 15 db	–
len (ketán)	37 akcse vám	–	–
gyapjú (japag)	4 akcse vám	5 akcse vám	8 akcse vám
szappan (szabun)	–	2 akcse vám	–
zsíradék (rugan)	–	120 2 vakijje	–
viasz (aszel)	1.000 5 kantár ^{7 9}	600 3 kantár	3.000 15 kantár

A fémek, fémáruk, szatócs- és egyéb áruk után szedett vám nem képez jelentős összeget a tulcsai kikötő és átkelőhely jövedelmei között. A fémeket és fémárukat általában Erdélyből szállították Havasalföldön keresztül a Balkánra. Mivel Tulcsa nem esik az Erdélyből az oszmán birodalomba vezető kereskedelmi utak vonalába, érthetően nem találunk nagy tételben fémeket és fémárukat a vámnaplóba bejegyzett áruk között. At ólmot és az üvegeszközöket délről hozták, az utóbbiak vagy a balkáni műhelyek termékei, vagy esetleg Kisázsziából származnak. A viasz, len, gyapjú, szappan olyan kis tételben fordul elő az áruk között, hogy a velük folytatott kereskedelem nem számottevő.

Moldvát Erdélyből látták el patkóval.^{8 0} A Tulcsán átszállított csekély mennyiségű patkó azonban balkáni műhelyből származott.

^{7 8} Ld. 58. sz. jegyzet.

^{7 9} Ld. 74. sz. jegyzet.

^{8 0} Nistor i. m. 167–168.

5.

A vámnaplóban szereplő bevételek között nagyon jelentősek a Dunán átszállított rabok után szedett illetékek, noha nem értékvámot, hanem csak egy-egy akcse átkelési illetéket kellett fizetni. A kincstár nem e vámnál szedte a „pendzsik”-et, amely azt jelentette, hogy a foglyulejtőnek a rabok megbecsült árának az egyötödét kellett lefizetnie.⁸¹

A 16. században még virágzott a rabszolgakereskedelem, nemcsak a mohamedán országokban, hanem még Itáliában is. A fekete-tengeri rabszolgakereskedelem a törökök megjelenéséig a genovaiak és a velenceiek kezében volt. Kaffából és a velencei uralom alatt levő Tanából biztosították Egyiptom és Itália rabszolga-ellátását.⁸² E forgalom a városok török kézre kerülésével nem szűnt meg, hanem inkább tovább folytatódott.⁸³ A törökök a tatár területekről érkező rabok zömét szárazföldi úton szállították az isztambuli rabszolgapiacra. Ezek a szállítmányok a Fekete-tenger mellett vezető „török út”-on jutottak el a birodalom fővárosába. A tatárok sok esetben maguk hozták foglyaikat, mint ahogy a vámnaplóban található nevekből ez ki is derül. A neveknél sok esetben ott találjuk a „tatár” megjelölést. A „tatár” lehet ugyan név is, de gyakori előfordulása inkább azt jelzi, hogy a vámosok csak azt rögzítették, hogy egy tatár foglyokat hozott. A rabokat a tatár területekről a Duna-torkolat vidékén keresztül hozták Tulcsába. Ezek a rabok legtöbb esetben tatár fogságba esett cserkeszek, abbázok és oroszok lehettek.⁸⁴

A rabszolgaárak nagyon is eltérőek voltak. Meghatározta a kereslet-kínálat, az adás-vétel színhelye és nem utolsósorban a rabszolga tulajdonságai.⁸⁵ Az 1552. évi szegedi pendzsik jegyzékben elég változatos árakkal találkozunk. Jegyezték be foglyokat 2500 akcse, rabnót 1500 és 1300 akcsés áron. Leggyakrabban 1000 akcséba került egy rab, de néha találunk 500 akcsés értékekkel is. A szegedi pendzsik jegyzékben, a négy hónap alatt bejegyzett 107 rabból csak ötnek volt az ára ötszáz akcse alatt.⁸⁶

Az egyes hónapokban Tulcsába hozott rabokat a következő táblázaton tüntetjük fel:

	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
Január		26	38
Február		60	34
Március			125
Április		8	214
Május		88	398
Június		176	295
Július		82	203
Augusztus		287	7
Szeptember		286	
Október	128	206	
November	41	118	
December	20	53	
Összesen	189	1390	1314

⁸¹ I. Beldiceanu–Steinherr: En marge d'un acte concernant le pengyek et les aqingi, Revue des Etudes islamiques 1969, 21–47.

⁸² Heyd i. m. II, 546.

⁸³ S. Labib: Eine ägyptische Ergänzung zur mittelalterlichen Sklaverei; Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 1980, 3, 354–355.

⁸⁴ Tardy Lajos: A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok, Bp. 1980, 59–122.

⁸⁵ A rabszolgaárak változatosságáról ld. D. Gioffre: Il mercato degli schiavi a Genova nel secolo XV. Genova, 1971, 130–31.

⁸⁶ Wien, Nat. Bibl. Türk. Hass. Mxt. 596.

Rabszolgákat egész évben folyamatosan, télen is szállítottak át a Dunán. 1516-ban augusztusban, szeptemberben és októberben, mindegyik hónapban több mint 200 foglyot vittek át Tulcsán keresztül Isztambul felé. 1517 áprilisában 214, májusban 398, júniusban 295, júliusban 203 rabot jegyeztek be a vámnaplóba. A legtöbb foglyot, egyszerre 82-t Emre pasa vitette át a Dunán 1517 július elsején.

A tulcsai vám másik fő bevételi forrását az állatok után fizetett átkelési illeték adta, amely egyben a vámot is jelentette. A törökök az állatok után nem szedtek értékvámot, hanem csak a kánunokban meghatározott összeget. A marha- és lóvám 1561. szeptember 10-ig az egész birodalomban 10 akce volt. 1563 után emelték 50 akcséra.^{8,7} A marhavámok emelkedése két dolgot jelez: a török akce elértéktelenedését és az oszmán birodalom védekezését a nagyarányú nyugat-európai marhakivitellel szemben.⁸ 1516–17 között, a tulcsai vámnapló tanúsága szerint, egy-egy ló, kanca és marha után négy akcsét; bivaly és tinó után három akcsét; két birka vagy négy bárány után pedig egy akcsét szedett az átkelőhely ámilja.

Élő állatokat az alábbi mennyiségben (db) vittek át Tulcsánál a Dunán:

	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
marha (gav)	10	42	341
bivaly (csamus)	2	4	2
tinó (dino)	1	3	1
ló (esz)	127	878	681
kanca (madane) ^{8,9}	–	–	245
bárány (ganem)	506	1.272	755

Mint ahogyan táblázatunkból is kitűnik, nagy számban vittek lovat Tulcsán keresztül az oszmán birodalom belső területei felé. A lovakat Moldvából hajtották. A birodalom piacain az egyik legkeresettebb áru volt a moldvai ló.^{9,0} Isztambul élelmiszerekkel való ellátása már a 16. század elején is nagy gondot okozott. Meglehetősen kedvező piacot biztosított a város a Balkán felől hajtott marháknak, juhoknak és bárányoknak.^{9,1}

Gálaig és Brailáig fel tudtak úszni a tengerjáró hajók. Az akcekazanliki kádi 1520. évi jelentéséből tudjuk, hogy évente 70–80 tengerjáró hajó jött fel Brailába a Fekete-tengerről.^{9,2} A tengerről érkező hajók zöme a kiliai ágat választotta, s a tulcsai vámnapló tételei közé kevés hajót jegyeztek be.

A hajók forgalma a következőképpen oszlott meg:

	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
tengeri hajó (szefine-i derja)	1	12	3
tonbáz-hajó	5	7	5
ladije-hajó	6	16	8

^{8,7} Káldy–Nagy: Statisztikai adatok i. m. 45.

^{8,8} N. Beldiceanu: Le crise monétaire ottomane au XVI. siècle et son influence sur les principautés roumaines, Le monde ottoman des Balkans 1402–1566, London, 1978.

^{8,9} Zenker i. m. 799. Kuun Géza, Adalékok a Krím történetéhez, Bp., 1873, 10.

^{9,0} D. Cantemir: Moldva leírása, Bukarest, 1973, 60.

^{9,1} M. Akdag: Celáli isyanlari, Ankara, 1963, 48–58.

^{9,2} Ld. 76. sz. jegyzet.

A tulcsai kikötőben kétféle hajótípus fordult meg: a tengerjáró hajók és a folyami hajók. A tonbaz a Duna magyarországi szakaszán is ismert, hosszú keskeny teherhajó (térfogata hozzávetőlegesen a tengerjárók egyhatoda).⁹³ A ladije a tonbaznál kisebb, szintén teherszállításra használható hajó, amelynek a térfogata a tengerjárók térfogatának az egytizedéhez járt közel.⁹⁴ A tengerjáró hajók után e kikötési illeték 50 akcsét, a tonbaz után 8 akcsét, a ladije után pedig 5 akcsét szedtek Tulcsában.

A beszedett vámok és illetékek a következőképpen oszlottak meg a teljes bevételhez viszonyítva.

	1515 3 hónapja	1516 11 hónapja	1517 7 hónapja
teljes bevétel (akcséban)	3.857	12.375	2.415
ruházati és bőrárak után	2.165 56%	3.867 31%	2.668 23%
fém, szatócs és egyéb áruk után	122 3%	120 1%	590 5%
élelmiszerek és bor után	460 12%	993 8%	946 8%
rabok átkelése után	189 5%	1.420 11%	1.314 12%
állatok átszállítása után	801 21%	4.797 39%	5.667 50%
a kikötött hajók után	120 3%	1.236 10%	230 2%

Tulcsában a ruházati- és bőrárak után szedett vámok, az állatok átszállítása után és a rabok átkelése után szedett illetékek tették ki a legnagyobb jövedelmeket. Az utóbbi kettő különösen nagy volt az 1517. év első hét hónapjában. Az állatok után szedett illetékek ezen hét hónap alatt magasabbra rugtak, mint a teljes 1516. évben. Ezen időszak alatt a rabok után szedett illeték is majdnem elérte az előző éviét.

A tulcsai vámbevételek nem képeztek különösen jelentős bevételt 1515– és 1517 között. Sokkal kisebbek, mint a gyurgyevői és a szendrői, vagy mint a budai és a váci bevételek.⁹⁵ A tulcsai kikötő és átkelőhely jelentőségére azonban az áruforgalom nagysága ad választ.

A harmincad és a huszadnaplók vizsgálatakor, magából a vámnapló anyagából meg lehet állapítani az áruforgalom nagyságát, habár ott is sok bonyodalmat okoznak az ún. „tarifált áruk”, amelyek után nem harmincadot kellett fizetni, hanem többet vagy kevesebbet.⁹⁶ A törökök is a

⁹³ Szentkláray Jenő: A dunai hajóhadak története, Bp., 1885, 327.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Ld. Fekete–Káldy–Nagy i. m. 561. Káldy–Nagy: Statisztikai adatok i. m. 32. valamint Istanbul, Başbakanlık Arşivi, Maliye No. 30.

⁹⁶ Kováts Ferenc: Nyugat-Magyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincad-könyv alapján, Bp., 1902, 211–12.

huszad vagy harmincadhoz hasonló értékvmot, „gümrük”-öt szedtek.⁹⁷ Ezt a vámot „az áruk”, török műszóval élve „metaa” után szedték. A textiliákat, bőrárukat, fémeket és a szatócsárut sorolták ezen áruk közé a tulcsai vámnaplóban. Az áruk árának a megállapítása után az értékvm (gümrük) attól függött, hogy az illető kereskedő milyen országból érkezett.

Az 1454. évi velencei-török szerződés óta többször változtatták a török szultánok a vámtarifákat. II. Bajezid alatt a nem mohamedánok 5%-os, az adófizető államok kereskedői 4%-os, a mohamedánok pedig 2%-os vámot voltak kötelesek fizetni.⁹⁸ A továbbiakban a mohamedánok által fizetett vám 3%-ra emelkedett, mint ahogyan a tulcsai vámnapló anyagából kiderült. A mohamedán kereskedőktől minden alkalommal 100 akcse után három akcsét szednek a vámosok.⁹⁹

Az állatok után nem értékvmot szedtek, hanem törvény (kanun) által előírt illetéket. (Egységesen egy-egy ló és marha után négy akcsét és két birka után egy akcsét szedtek.) Az illetékekből nem állapíthatjuk meg az egyes állatok árát és természetesen forgalmunk nagyságát sem. A ló árának a megállapításánál segítségünkre van a lemergi (Lvov) levéltár anyaga alapján készült árjegyzék.¹⁰⁰ A lemergi ár talán megközelíti a tulcsai helyi árát, mert Podólia és Galícia éppen úgy nem volt lóban szegény terület, mint a Moldvával állandóan kapcsolatban levő Észak-Dobruzsza.¹⁰¹ A ló lemergi árának 1522. évi ezüstben megadott értéke az átszámítás után 262 akcséra tehető.¹⁰²

Az 1542-ből származó magyarországi harmincadnaplók, az 1558–60. évi váci vámnapló és az 1552. évi budai vámnapló adatai szerint a ló és a marha ára megegyezett, s mivel megközelítő adatot akarunk adni a forgalom nagyságáról, nyugodtan vehetjük a marha és a ló árát azonosnak.¹⁰³ Az említett 1542. évi magyarországi harmincadnaplóból és a váci vámnaplókból tudjuk, hogy a ló és a marha ára tizenháromszorosa a birka árának.¹⁰⁴ Ennek alapján egy birka árát húsz akcsénak vesszük.¹⁰⁵

1516-ban és 1517-ben a tulcsai kikötő és átkelőhely bevételeinek több mint tíz százaléka a Dunán át eladásra szállított rabok után szedett illetékekből származott, pedig ez az illeték egy-egy rab után csak egy akcse volt. 1516-ban egész évben 1420 rabot, a következő évben pedig két hónap alatt 1314 rabot hoztak Tulcsába. Az isztambuli rabszolgapiacra került rabok azután koruk, nemük és képzettségük szerint a legváltozatosabb áron keltek el.¹⁰⁶ Viszont sokkal kevesebb lehetett egy rabnak az ára Kiliában és Tulcsában, mint a birodalom fővárosában. Nem sokat tévedünk a helyi ár megítélésében, ha egy rabnak a tulcsai árát ötszáz akcsénak vesszük, amennyibe a 16. században egy tatár vagy egy cigány rabszolga került.¹⁰⁷

A tulcsai kikötőn áthaladó teljes áruforgalom megállapításakor felmerülhet a kérdés, hogy mennyiben számíthatók bele a foglyok az áruk összértékébe. A teljesség kedvéért mi az alábbi táblázaton, az átkelőhelyen szállított áru- és állatforgalom mellett külön közöljük a Dunán átvitt rabok minimálisan becsült forgalmi értékét is.

⁹⁷ Ld. 48. sz. jegyzet.

⁹⁸ *Káldy-Nagy*: Adatok a levantei kereskedelem XVII. század eleji történetéhez i. m. 142. vö. *N. Beldiceanu*: Les actes des premiers sultans, Paris, 1960, I, 146. *Heyd* i. m. II, 316–17. *E. Werner*: Die Geburt einer Grossmacht, Berlin, 1966, 280.

⁹⁹ 1510-től háromszázalékos vámot szedtek a mohamedán kereskedőktől az áruik után. *Werner* i. m. 280.

¹⁰⁰ *St. Hozzowski*: Les prix à Lwow (XVIe–XVIIe siècles), Paris, 1954, 232.

¹⁰¹ Ld. 88. sz. jegyzet.

¹⁰² *Hozzowski* i. m. 126. Az ezüstben megadott lóár 262 akcsét tett ki, egy akcsét 0,69 gr. ezüsttel számolva. ld. *Beldiceanu*: La crise i. m. 74.

¹⁰³ *Ember Győző*: Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században, MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei 1958, 328–29. *Káldy-Nagy*: Statisztikai adatok i. m. 31.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ *Dernschwan* naplója szerint 1553–55-ben egy birka ára 22–24 akcse között mozgott. *Tardy* i. m. 296.

¹⁰⁶ Ld. 84. sz. jegyzet.

¹⁰⁷ *Nistor* i. m. 185.

A tulcsai áruforgalom megoszlása az eladásra vitt rabok értéke nélkül a következőképpen alakult (akcse értékben és százalékos megoszlásban):

Az áru neve	1515 3 hónap	1516 11 hónap	1517 7 hónap
ruha- és bőrárúk	82.667 56%	140.167 32%	84.767 18%
fém- és szatócsárúk	4.067 3%	4.000 1%	19.667 4%
élelmiszerek és bor	15.333 10%	33.100 7%	31.533 7%
élőállat	46.520 31%	266.660 60%	346.300 71%
összesen (akcse)	148.587	443.927	482.267
(arany ft) ¹⁰⁸	2.972	8.879	9.645

Az áruforgalom összértékének az alakulása, figyelembe véve az eladásra vitt rabok becsült árát is:

vitt rabok	94.500	710.000	657.000
összesen (akcse)	243.087	1.153.927	1.139.267
(arany ft)	4.862	23.079	22.785

Az ismertetett adatok alapján a teljes évi átlagos áruforgalom nagysága megközelítőleg 29 000 aranyforintra, azaz 1 144 000 török akcséra tehető.¹⁰⁹

7.

A középkori kereskedelem vizsgálatokor szemügyre kell vennünk azokat a tényezőket, amelyek gátolnak vagy éppen kedvező lehetőségeket nyújtanak. Itt elsősorban nem az adott időszak természeti viszonyaira gondolunk, mert ismeretes: a kereskedők ritkán riadtak vissza az esőtől feláztatott utaktól vagy a pestissel sújtott területektől, az utóbbinak nemegyszer szabályosan továbbhordozói voltak – hanem a háborúkra és a kereskedelmi utak biztonságára.

Ha ilyen tekintetben vizsgáljuk a tulcsai vámnaplóból megállapítható áruforgalmat, akkor elmondhatjuk, hogy az 1515–17 közötti évek kedveztek a Moldván keresztül lebonyolított lengyel–török kereskedelemnek.

¹⁰⁸ Ebben az időszakban egy arany megközelítőleg 50 akcsével volt egyenértékű. *Beldiceanu*: Les actes i. m. 175.

¹⁰⁹ Ehhez a megközelítőleges adathoz úgy jutottam, hogy a rendelkezésemre álló 21 hónap forgalmát összeadtam, és elosztottam 21-el; így megkaptam az átlagos 1 havi forgalmat, amely tovább megadja az egy évit. A végeredmény pontosságához nagyban hozzájárul az, hogy 1515. és az 1517. év szerencsésen egészíti ki egymást.

Am ezt nem általánosíthatjuk minden áruira, különösképpen nem a keleti kereskedelemben nagy jelentőségűnek számító fűszerekre. Az 1515–17. évi tulcsai vámnaplóban az ugyanezen években származó gyurgyevőival ellentétben nem fordulnak elő fűszerek. Tulcsának korábban szerepe volt a fűszerek továbbszállításában, mint ahogyan egy H. Inalcik által vizsgált (általunk nem látott kézirat) 1506-ból származó vámnaplótöredékből kiderült.¹¹⁰

Véleményünk szerint ez két dologgal áll összefüggésben: az oszmánok keleti harcaival és a portugálok indiai óceáni térnyerésével. Az Iránon keresztül vezető utak forgalma lecsökkent a szafavida Irán harcai, különösen az 1514-től felerősödő szafavida–oszmán küzdelmek következtében. A győztes Szelim szultán a mamelukok ellen fordult, és az 1516–17. évi hadjáratban elfoglalta Egyiptomot. A korábbi, 1491-től 1516-ig tartó békés, a kereskedelmi kapcsolatokra kedvezően ható viszony megromlott. A 15. század utolsó éveiben a mameluk kereskedők hozták Burszába a legértékesebb árukat: fűszereket, selymeket, amelyeket török kereskedők szállítottak tovább a Balkánon.¹¹¹

1498-ban Vasco da Gama az indiai óceáni hajózás titkainak a birtokában eljutott Indiába. Kalikutban a portugál hajókat megtöltötték fűszerekkel, s a portugálok számára új lehetőségek adódtak. Ezek azonban csak akkor válhattak *valódi lehetőségekké*, ha a portugál flotta biztosítani tudta a Perzsa-öböl és a Vörös-tenger bejáratának az ellenőrzését. Így széttorhették vagy korlátozták azokat az évszázados indiai óceáni kapcsolatokat, amelyek századokon át biztosították egy kialakult közvetítő lánc révén Európa fűszerellátását. Hogy ezt elérjék, a Hormuzi-szorosnál és a Bab el-Mandab-nál kellett megvetni a lábukat. A mamelukok és a portugálok között több mint egy évtizedes harc vette kezdetét. A mamelukok a jemeniek és egyes indiai fejedelmek segítségével kezdetben sikereket értek el. 1508-ban szétverték a portugál flottát India partjainál, Saulnál.¹¹² A portugáloknak azonban 1510-ben sikerült megszerezniük Goát, 1511-ben Malakkát, 1514-ben Hormuz szigetének elfoglalásával pedig a hormuzi szoros ellenőrzését. Igaz, hogy 1513-ban az Adent ostromló portugáloknak sikertelenül kellett visszavonulni, de mégis ekkor már hosszabb időre le tudták zárni a Bab el-Mandab-ot.¹¹³

A portugálok ezen pozíciói következtében Alexandria fűszerellátása akadozott, amivel együtt járt az árak nagyarányú emelkedése.¹¹⁴

Miközben a mamelukok a Vörös-tenger bejáratánál harcoltak a portugálokkal, Szelim szultán megindította egyiptomi hadjáratát. A háború évei további zavarokat okoztak az oszmán birodalmon keresztül haladó fűszerkereskedelemben. A fűszerárak az oszmán birodalomban tovább növekedtek. 1516/17-re, ahogyan a gyurgyevői vámnaplóból tudjuk, 1800 akcséra emelkedett egy kantár bors ára, ez 80%-os áremelkedést jelent az 1502. évihez képest.¹¹⁵

Az oszmán birodalom balkáni területeire eljutott fűszerek ezen krízisek következtében kisebb mennyiséget tettek ki, mint a század első éveiben – a vámnaplók adatai szerint – inkább Gyurgyevőn keresztül a fűszerkereskedelméről híres Brassóba szállították, mint Tulcsán keresztül Lembergbe.

Miután a krími kánság az oszmán birodalom hűbérese lett, és a törökök a Duna és a Dnyeszter torkolatánál levő városok elfoglalásával megvetették a lábukat Moldvában és a Fekete-tenger északi partvidékén, a lengyel-litván állam összeütközésbe került a Portával.¹¹⁶ Kaffa, Akkerman, Kilia stb. elfoglalása sértette a lengyel és litván érdekeket. Azonban a lengyelek nem tudtak teljes erejükkel a török ellen fordulni, mert seregeik nagy részét a nyugat felé terjeszkedő moszkvai fejedelemséggel vívott harcok kötötték le.¹¹⁷

¹¹⁰ *Inalcik* 1960 i. m. 138.

¹¹¹ *Inalcik* 1960 i. m.

¹¹² S. Y. Labib: *Handelsgeschichte Ägyptens im Spätmittelalter (1171–1517)*, Wiesbaden, 1965, 447–457.

¹¹³ I. m. 453–455.

¹¹⁴ E. Ashtor: *La découverte de la voie maritime aux Indes et les prix des épices*, Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel, Toulouse, 1973, 33–34.

¹¹⁵ 1502-ben egy kantár bors ára 950 akcse volt Edirnében. *Inalcik* 1960 i. m. 138.

¹¹⁶ *The Cambridge History of Poland from the Origins to Sobieski (to 1696)*, Cambridge, 1950, 252–53. Papacostea i. m.

¹¹⁷ *The Cambridge History of Poland* i. m. uo.

Egy török elleni nagyobb szabású hadjárat gondolata II. Ulászló, magyar és cseh király és János Albert, lengyel király és litván fejedelem 1494 májusában Lőcsén tartott találkozásán merült fel.¹¹⁸ Mind a magyar, mind a lengyel félnek nagy fontosságú volt a török visszaszorítása. Magyarország állandóan ki volt téve a török, Lengyelország és Litvánia pedig az oszmánok szövetségében levő krími tatárok támadásainak. A két Jagelló testvér azonban nem tudott megegyezni abban, hogy a tervezett hadjárat Moldva ellen is irányuljon-e, vagy nem. 1494 óta Nagy István vajda adót fizetett a töröknek, és jó kapcsolatokat alakított ki a moszkvai nagyfejedelemmel, III. Ivánnal, mely viszonynak lengyel-ellenes éle volt.¹¹⁹ János Albert Nagy István vajda elűzését kívánta, helyébe testvérüket, Jagelló Zsigmondot ültetvén. Ezt a tervet II. Ulászló teljes egészében ellenezte. Így a lőcsei találkozáson, a moldvai kérdésben felmerülő két összeegyeztethetetlen nézet miatt, a törökellenes közös hadjáratról nem született döntés. Nagy István, megtudván Drágffy Bertalan erdélyi vajdától a lőcsei találkozáson elhangzottakat, Pokutiára támadt, amellyel casus bellit teremtett.¹²⁰

János Albert 1497-ben indította el a lengyel és litván hadakat Kilia, Akkerman és a Dnyeper torkolatánál levő Tihain városa és Moldva elfoglalására, amivel a lengyel királyság fekete-tengeri pozícióit szerette volna megalapozni. A moldvaiak a segítségükre érkező török csapatokkal győzelmet arattak a lengyeleken, akik a litvánok szabadkozásai, a magyar király diplomáciai közbeavatkozása és az oszmánok szövetségében Lengyelországra törő krími tatárok támadásainak következtében kénytelenek voltak visszavonulni, és Nagy István vajdával magyar közvetítéssel békét kötni.¹²¹

Az 1499-ben létrejött lengyel-moldvai béke – a két évvel korábbi viszonyokhoz képest meglepésként – garantálta Nagy István hűségét a török ellen. A béke kitért a kereskedelmi kapcsolatokra is. A moldvai kereskedők biztonságban járhattak a vámok lefizetése után Lengyelországban és a lengyelek ugyanígy Moldvában.¹²²

Lengyelország az orosz támadások és a János Albert váratlan halála után fellépő belső nehézségek miatt nem tudott bekapcsolódni a velencei–török (1499–1502) háborúba, sőt az új uralkodó, Jagelló Sándor trónra lépése után – a már János Albert alatt megkezdődött tárgyalások alapján – 1502. január 25-én békét kötött Bajezid szultánnal.¹²³

A lengyel–moldvai kapcsolatok hamarosan ismét megromlottak. István betört Pokutiába, és elfoglalta Halicsig (1503).¹²⁴ Halála után az új fejedelem visszaadta, majd Jagelló Sándor halála után (1506) ő is elfoglalta az említett területeket.¹²⁵ A Jagellók 1507. május 31-i találkozásán a lengyelek elismerték a magyar király Moldva fölötti hűbérjogát. II. Ulászló utasította Bogdánt, hogy rendezze viszonyát a lengyel királlyal.¹²⁶ Amikor Zsigmond testvérét, Jagelló Erzsébetet nem volt hajlandó Bogdánnak feleségül adni, az újból Lengyelországra tört, ám vereséget szenvedett. A moldvaiak

¹¹⁸I. m. 259–260. *Kosáry Domokos*: Magyar külpolitika Mohács előtt, Bp., 1978, 81. *Divéky Adorján*: Az 1494 évi lőcsei fejedelmi kongresszus, Közlemények Szepes vármegye múltjából 1913, 1–19. uő. Újabb elmélet az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszusról, Századok 1920, 371–379.

¹¹⁹The Cambridge History of Poland i. m. 269. *N. Iorga*: Geschichte des osmanischen Reiches, Gotha, 1909, II, 274–275.

¹²⁰*Iorga* i. m. uo.

¹²¹*J. Ch. Engel*: Geschichte des Ungarischen Reiches und seinen Nebenländer, Halle, 1804, IV, 2, 153. *E. Hurmuzaki*: Documente privitoare la istoria Romanilor, Bucuresci, 1891, II, 2, 421–425, *V. A. Uľjanickij*: Materialü dljá isztoriji vzapmnüh otnosenij Rossziji, Polsi, Valahiji, Moldaviji i Turciji v XIV–XVI vv. Moszkva, 1887, 157–163. *Kosáry D.* i. m. 83.

¹²²„Item Stephani Woiewode marcatoribus a terra Moldawie erit et esse debet securum et apertum per terras (ti. Lengyel.) ire et equitari et mercari solutis tamen theloneis debitis iuxta antiquam legem et secum depositorya antiqua. Item similiter Stephanus W-da debet permittre per terram Moldawie nostros mercatores (ti. lengyel) de terris nostris, ut transirent secure et benevole mercando, solutis tamen theloneis debitis iuxta antiquam legem et secundum depositorya antiqua.” *Uľjanickij* i. m. 161.

¹²³The Cambridge History of Poland i. m. 269. Ezt a békét 1503. márciud 28-án további hét évre meghosszabbították. Uo. *Iorga* m. II. 274.

¹²⁴The Cambridge History of Poland i. m. 269.

¹²⁵I. m. 302.

¹²⁶Uo.

veresége után a magyar király követei, Bélai Barnabás és Korláthkövi Osvát közvetítésével 1510. január 23-án megszületett a kamienec-podolski béke.¹²⁷ A béke, éppen úgy, mint az 1499. évi, kitér a két fél kereskedelmi kapcsolataira is. Biztosítja a lengyel kereskedők szabad járását a vámok lefizetése után Moldvába és azon keresztül Beszarábiába (sic), Havasalföldre és Törökországba. Ugyanígy a moldvai kereskedőknek is garantálja a kereskedés biztonságát a lengyel királyságban.¹²⁸

A lengyelek 1509-ben öt évre békét kötöttek a törökökkel. Bajezid halála után (1512) ezt Szelimmal megújították, s 1514-ben három évvel, 1517-ben két évvel, majd 1519-ben ismét három évvel meghosszabbították.¹²⁹ Ezekre a békekötésekre mindkét fél rá volt kényszerítve. Szelim a perzsák elleni, majd a közel-keleti és egyiptomi hódítások sikerei érdekében minden európai szomszédjával békét kötött. A lengyelek és a litvánok viszont ekkor vívták az oroszokkal majdnem egy évtizedig tartó véres küzdelmüket (1514–1522), és a gyakran orosz szövetségben támadó poroszok és a német lovagrend mellett nem tudták volna felvenni a harcot egy harmadik ellenséggel is.¹³⁰

1512 után a lengyel–tatár viszony is megváltozott. A krími tatárok a lengyel király adófizetése fejében lemondtak az állandó, sok esetben nemcsak Lemberget (Lvov), hanem Krakkót is veszélyeztető portyáikról, és az orosz–lengyel háborúban inkább az utóbbiak mellé álltak. Moldova is rendezte viszonyát a krími tatárokkal, és 1512-ben Bogdán is békét kötött a kánnal.¹³¹

Az 1510-ben helyreállított lengyel–moldvai viszony Bogdán uralkodásának későbbi éveiben sem romlott meg. Halála (1517) után örököse, István vajda is igyekezett jó kapcsolatokat kialakítani Jagelló Zsigmonddal. A lengyel királlyal 1517-ben megkötött szerződésében garantálta országában a kereskedés biztonságát és a lengyel kereskedőknek azt a jogát, hogy országán keresztül menjenek Törökországba.¹³²

Azok a tények, hogy az ázsiai harcokkal elfoglalt Szelim szultán és az oroszokkal háborúzó Jagelló Zsigmond között béke honolt; a lengyeleknek 1512 után sikerült megnyerniük a krími tatárokat; 1510-ben hosszú időre rendeződött a lengyel–moldvai viszony – azt mutatják, hogy az 1510 és 1520 közötti időszak kedvező korszaka volt a Moldván keresztül lebonyolított lengyel–török kereskedelemnek.

A tulcsai vámnapló bejegyzéseiből megállapíthatjuk a Tulcsán áthaladó kereskedelem jellegét és volumenét, de ezek a jegyek csak akkor válnak élővé, ha a többi al-dunai vámnapló adataival vetjük össze. A szendrői és a gyurgyevői vámnapló feldolgozásával teljes képet kaphatunk az Al-Duna 16. század eleji kereskedelméről. Ezen anyagokból megismerhetjük, hogy a mohácsi katasztrófa előtt – amellyel egész Kelet-Európa képe megváltozott – milyen kereskedelmi kapcsolatok voltak Magyarország és az oszmán birodalom között, és újabb és újabb gazdaságtörténeti adatokat tárhatunk fel a Magyarországgal szoros kapcsolatban álló Havasalföld és a Lengyelország felé különféle török árukat közvetítő moldvai fejedelemség történetéhez.

¹²⁷ *Hurmuzaki* i. m. II, 2, 624–631. *Engel* i. m. IV, 160. *N. Iorga: Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905. I, 366–367. *Kosáry* i. m. 102, 191. Bélai Barnabásról: *Kosáry* i. m. 104–105. *Tardy Lajos: Régi magyar követjárások Keleten*, Bp., 1971, 73–80.

¹²⁸ „Item mercatoribus de terra Regie Maiestatis Polonie et de Lythuania liberum esse debet et apertum ire in terram Moldauiensem, eiam in Thurciam et terram Bassarabum seu Transalpinam ibique mercari solutis vectigalibus secundum antiquas leges et dispositoria sine preiudicio vectigalium et depositarium, similiter mercatoribus de Terra Moldauiensi liberum esse debet et apaertum ire et mercari in terras Regni Polonie et in Lythuaniam, solutis vectigalibus debitis secundum antiquas leges et despositoria sine preiudico atque iniuria vectigalium et depositarium. Tem et fiat iusticia pro iniuriat debitis ab utraque parte.” *Hurmuzaki* i. m. II, 2, 530–31.

¹²⁹ Az 1509. évi lengyel–török béke. *The Cambridge History of Poland* 302. Ezen béke megújítottatott Szelim trónralépésekor. Uo. 303. *Hurmuzaki* i. m. II, 3, 96. Az 1514. évi békéről *Engel* i. m. 162. Az 1517. évi békekötésről, amely Georgio Krupszki közvetítésével jött létre. *Hurmuzaki* i. m. II, 3, 260. Az 1519. évről: *The Cambridge History of Poland* i. m. 307.

¹³⁰ *The Cambridge History of Poland* i. m. 305–310.

¹³¹ A lengyelek adófizetése a krími tatároknak: i. m. 304. Az 1514. évi lengyel–török békében is szerepel a lengyelek adófizetése a krími tatároknak. *Hurmuzaki* i. m. II, 3, 105. Bogdán moldvai fejedelem békekötőse a tatárokkal: *Hurmuzaki* i. m. II, 3, 52.

¹³² „quod sit libertas eundi in Turciam mercatoribus subditis (azaz lengyel kereskedőknek) sue Mtis. iuxta privilegia et federa antiqua” *Hurmuzaki* i. m. II, 3, 260.